

Μνήμων

Τόμ. 20 (1998)

The Communist Manifesto, a modern edition. Karl Marx and Frederick Engels with an introduction by Eric Hobsbawm

ΚΩΣΤΑΣ ΜΕΚΚΑΣ

doi: [10.12681/mnimon.683](https://doi.org/10.12681/mnimon.683)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΜΕΚΚΑΣ Κ. (1998). The Communist Manifesto, a modern edition. Karl Marx and Frederick Engels with an introduction by Eric Hobsbawm. *Μνήμων*, 20, 304–307. <https://doi.org/10.12681/mnimon.683>

τουμε για τον χριστιανικό και μουσουλμανικό πληθυσμό του νησιού, διορθώνει πιθανά λάθη στις εκτιμήσεις των πληροφοριοδοτών, επεξεργάζεται κριτικά τα αριθμητικά στοιχεία, επισημαίνει τις παγίδες που συχνά κρύβουν οι πηγές της περιόδου, επιχειρεί να αποκαταστήσει —όσο αυτό είναι δυνατό— μια ευκρινέστερη εικόνα για τα πληθυσμιακά μεγέθη του νησιού και διερευνά τις συνιστώσες εκείνες που επέτρεψαν την αύξηση του χριστιανικού πλη-

θυσμού, παράλληλα με τη συρρίκνωση του μουσουλμανικού στα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας. Πλουτίζεται έτσι η γνώση μας για τον πληθυσμό του νησιού, ταυτόχρονα όμως αποκαλύπτεται για μια ακόμη φορά ο δύσβατος δρόμος που έχει να διανύσει όποιος επιχειρεί να εξετάσει ζητήματα που έχουν σχέση με τον πληθυσμό περιοχών του ελληνικού χώρου, σε εποχές που απουσιάζουν αξιόπιστα στατιστικά στοιχεία.

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΔΗΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΣ

The Communist Manifesto, a modern edition. Karl Marx and Frederick Engels with an introduction by Eric Hobsbawm, Verso, London-New York 1998, σ. 87

Σε μια εποχή που όλες οι απόψεις ξανασυζητούνται και τα νέα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα οδηγούν τους επιστήμονες στο να ξαναμελετήσουν τις θεωρίες του Μαρξ, η επέτειος των εκατόν πενήντα χρόνων από την έκδοση του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου» έκανε πολλούς να ξανασκέψουν σ' αυτό¹, το οποίο αναμφισβήτητα αποτελεί ένα διανοητικό εργαλείο. Αν και γράφτηκε πριν από εκατόν πενήντα χρόνια, απαντά σε σύγχρονα κοινωνικά ερωτήματα, καθώς οι συγγραφείς του παρουσίασαν με πολύ σαφή τρόπο τους στοχασμούς τους, που σφράγισαν όχι μόνο τη σκέψη του 19ου, αλλά και του 20ού αιώνα².

Με την ευκαιρία των εκατόν πενήντα

χρόνων από την πρώτη έκδοση του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου», σε μια επετειακή επανέκδοση του επαναστατικού αυτού εγχειριδίου, η εισαγωγή του Eric Hobsbawm προσδίδει έναν ιδιαίτερα επικαιρικό χαρακτήρα, καθώς συμβάλλει στη συζήτηση που έχει ανοίξει για την «επιστροφή του Μαρξ».

Η εισαγωγή αυτή χωρίζεται σε πέντε μέρη. Στο πρώτο μέρος παρουσιάζονται λεπτομερειακά οι διαδοχικές εκδόσεις του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου». Η πρώτη έκδοσή του πραγματοποιήθηκε τις παραμονές του ξεσπάσματος των επαναστάσεων του 1848, οι οποίες εξαπλώθηκαν κατά τον Hobsbawm, όπως η φωτιά στο δάσος, από το Παρίσι σε όλη την ευρωπαϊκή ήπειρο. Ακολούθησαν διάφορες άλλες εκδόσεις και μέσα σε σαράντα χρόνια το Μανιφέστο κατέκτησε όλο τον κόσμο, προωθούμενο από την άνοδο των σοσιαλιστικών κομμάτων. Ακόμη και πριν από την Ρωσική Επανάσταση το Μανιφέστο είχε εκατοντάδες εκδόσεις, σε 30 περίπου γλώσσες, συμπεριλαμβανομένων τριών εκδόσεων στην ιαπωνική και μιας στην κινεζική γλώσσα.

Υπήρχε μια άνιση γεωγραφική κατανομή της μετάφρασης του Μανιφέστου στην Ευρώπη, που αντανακλούσε την άνι-

1. *The Communist Manifesto* – New Interpretation Endinburgh University, 1998 & *The Communist Manifesto now*, Merlin Press, 1998. Στο άρθρο «Η ουτοπική ιδέα της εργατικής κυβέρνησης», επιμέλεια Ρούσσο Βρανάς, εφημ. *Νέα*, 2 Ιουλίου 1998. Επίσης: «Διαβάζοντας ξανά το μανιφέστο», Θανάση Γιαλιέτη, εφημ. *Ελευθεροτυπία*, 7 Ιουνίου 1998. «Ο Χομπσμπάουμ για το Κομμουνιστικό Μανιφέστο», Δήμητρα Λαμπροπούλου, εφημ. *Πρω*, 7 Ιουνίου 1998.

2. Isaiah Berlin: *Καρλ Μαρξ*. Μετάφραση Γ. Ν. Μερτίκας, Εκδόσεις Scripta, Αθήνα 1998.

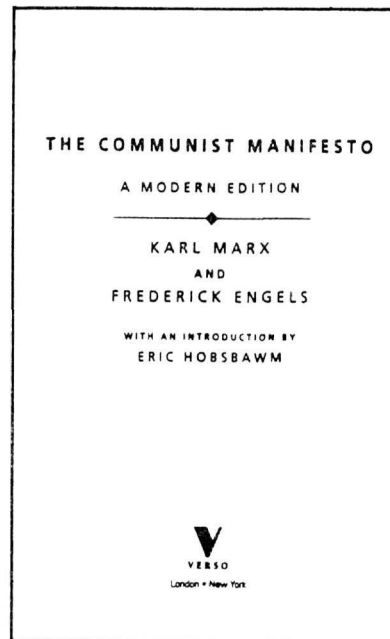
ση ανάπτυξη του σοσιαλιστικού κινήματος και της μαρξιστικής θεωρίας σε σχέση με άλλες επαναστατικές ιδεολογίες, όπως ο αναρχισμός³.

Η μικρή αυτή μπροσούρα ως δείγμα πολιτικής γραφής, επηρέασε την παγκόσμια πολιτική σκέψη περισσότερο από κάθε άλλο πολιτικό κείμενο από την εποχή της «Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη» της Γαλλικής Επανάστασης. Εκατό χρόνια από την πρώτη έκδοσή

3. Ο Hobsbawm αναφέρει ότι η επιρροή του «Κομμουνιστικού Μανιφέστου» στη νοτιανατολική Ευρώπη ήταν μικρή, μέχρι τα τέλη του 19ου αιώνα τουλάχιστον. Έτσι είχαμε 7 εκδόσεις στην βουλγαρική, 4 στη σερβική, 4 στη ρουμανική και μία μόνο έκδοση στη λαντίνο, η οποία πιθανολογείται πως δημοσιεύτηκε στη Θεσσαλονίκη. Στην ελληνική γλώσσα το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» αναλαμβάνει να μεταφράσει ο Κωνσταντίνος Χατζόπουλος. Το μεταφράζει μάλιστα δύο φορές για λόγους εγκυρότητας και αυθεντικότητας. Κατά τη μετάφρασή του προτιμά τον όρο «Κοινωνιστικό», συνηθισμένο τότε στην νεοελληνική. Η πρώτη μετάφραση δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Εργάτης* του Βόλου, στις 2 Ιουνίου 1908, σε οχτώ συνέχειες, με τα στοιχεία «Καρλόου Μαρξ και Φρειδερίκου Έγγελς, Προκήρυξη του Κοινωνιστικού Κόμματος». Μετάφραση από το γερμανικό υπό Π. Βασιλικού. Τη δεύτερη μετάφραση του Μανιφέστου αρχίζει ο Χατζόπουλος το 1912, με σκοπό η έκδοσή του να γίνει για τους έλληνες εργάτες της Γερμανίας και το 1913 το Σοσιαλιστικό Κέντρο Αθήνας εξέδωσε τη δεύτερη αυτή μετάφραση του Χατζόπουλου σε φυλλάδιο. Η μετάφραση αυτή αποτελεί μνημείο του δημοτικισμού. Οι Έλληνες σοσιαλιστές φαίνεται ότι γοητεύτηκαν περισσότερο από το «λυρισμό» των αναρχικών στοχαστών παρά από τον ορθολογιστή Κ. Μαρξ, αφού το *Προς τους Νέους* του Πέτρου Κροπότκιν είχε μεταφραστεί στην ελληνική από τα τέλη του 19ου αιώνα. Τις πληροφορίες για την πρώτη μετάφραση του Μανιφέστου στην Ελληνική αντλούμε από τα εξής βιβλία: *Το Εργατικό κίνημα στην Ελλάδα και ο Κώστας Χατζόπουλος*, Μάρκος Α. Γκιόλιας, Εκδόσεις Π. Μοσχονά, Αθήνα 1996, σ. 560. *Το Κομμουνιστικό Μανιφέστο, η πρώτη Ελληνική μετάφραση*, εισαγωγή Θεόδωρου Μπενάκη, Κούριερ Εκδοτική, Αθήνα 1998, σ. 59.

του και ενώ είχε αρχίσει ο Ψυχρός Πόλεμος το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» δεν εκδιδόταν πια μόνο από κομμουνιστές ή άλλους μαρξιστές εκδότες, αλλά σε φιλόδοξες εκδόσεις από μη πολιτικούς εκδότες και με εισαγωγές εξεχόντων ακαδημαϊκών. Δεν ήταν πλέον ένα μαρξιστικό ντοκουμέντο, αλλά είχε γίνει ένα κλασικό πολιτικό κείμενο.

Στο δεύτερο μέρος της εισαγωγής επισημαίνονται τα σημεία στα οποία το «Κομ-

μμουνιστικό Μανιφέστο» έχει εξεπεραστεί, εφόσον ήταν ένα κείμενο που γράφτηκε σε μία συγκεκριμένη ιστορική στιγμή. Αναφέρονται: η αντίθεση αστικής και αγροτικής κοινωνίας, όροι του πολιτικού λεξιλογίου του Μανιφέστου, όπως «Stand» (Κοινωνική κατάσταση), δημοκρατία, έθνος/εθνικός, κόμμα, που αντιστοιχούν ελάχιστα στην πολιτική του τέλους του 20ού αιώνα ή δεν διατηρούν πλέον το νόημα που είχαν στον πολιτικό και φιλοσοφικό λόγο της δεκαετίας 1840. Κατά τον Hobsbawm, το Μανιφέστο όχι μόνο γράφτηκε

σε μία συγκεκριμένη ιστορική περίσταση, αλλά αντιπροσώπευε μια σχετικά ανώριμη φάση στην ανάπτυξη της μαρξιστικής σκέψης. Έτσι δεν γίνεται ουσιαστική διάκριση μεταξύ της πώλησης της εργασίας του προλετάριου στον καπιταλιστή και της πώλησης της εργασιακής δύναμής του, διάκριση ουσιαστική για τη μαρξιστική θεωρία της υπεραξίας. Διαφαίνεται ότι ο Μάρξ έγραψε το Μανιφέστο περισσότερο ως ρικαρτιανός κομμουνιστής και λιγότερο ως μαρξιστής οικονομολόγος. Σε αντίθεση με τα μαρξιστικά οικονομικά, υπόβαθρο της ανάλυσής του αποτελεί η «ωλιστική σύλληψη της ιστορίας». Είναι ένα ντοκουμέντο που όρισε τον μαρξισμό, ενσωμάτωσε την ιστορική ενόραση, αν και το γενικό περίγραμμα της Μαρξιστικής ιδεολογίας έμενε να εμπλουτιστεί με πιο ολοκληρωμένη ανάλυση.

Στο τρίτο μέρος τονίζεται η διαχρονική αξία του Μανιφέστου με την πολύ εύστοχη ρητορική ερώτηση: ποιά εντύπωση θα προκαλέσει στον αναγνώστη που το διαβάζει για πρώτη φορά το 1998; Ο νέος αναγνώστης, επισημαίνεται, δύσκολα δεν θα ενθουσιαστεί από τη γεμάτη πάθος πεποίθηση, την κυριολεξία, τη λακωνικότητα, τη διανοητική και στυλιστική δύναμη αυτής της εκπληκτικής μπροσούρας. Είναι γραμμένο σ' ένα μοναδικό ξέσπασμα με αποθνευματικές προτάσεις, οι οποίες με σχεδόν φυσικό τρόπο μετατρέπονται στους μνημειώδεις αφορισμούς, που έγιναν γνωστοί πολύ πιο πέρα από το πεδίο των πολιτικών συζητήσεων: από το εναρκτήριο «Ένα φάντασμα πλανιέται πάνω από την Ευρώπη — το φάντασμα του κομμουνισμού» ως το τελικό «οι προλετάριοι δεν έχουν τίποτα να χάσουν παρά μόνο τις αλυσίδες τους. Έχουν να κερδίσουν έναν ολόκληρο κόσμο. Προλετάριοι όλων των χωρών ενωθείτε». Είναι επίσης γραμμένο σε σύντομες, αποδεικτικές παραγράφους μίας έως πέντε αράδων — μόνο σε πέντε περιπτώσεις, σε ένα σύνολο από διακόσιες παραγράφους υπάρχουν δεκαπέντε ή περισ-

σότερες αράδες. Το «Κομμουνιστικό Μανιφέστο» ως πολιτική ρητορική έχει μια βιβλική δύναμη και είναι αδύνατο να αρνηθεί κανείς τη σημαντική λογοτεχνική του αξία, κυρίως στην πρώτη γραφή του στη γερμανική γλώσσα.

Δύο πράγματα, προσδίδουν στο Μανιφέστο τη δύναμή του. Το πρώτο είναι η οξυδερκής αντίληψη, ότι ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής δεν ήταν μόνιμος, σταθερός, το «τέλος της ιστορίας», αλλά μια προσωρινή φάση στην ιστορία της ανθρωπότητας — μια φάση, όπως και οι προηγούμενες (απ' αυτήν) και θα εκτοπιζόταν από έναν άλλο τύπο κοινωνίας. Το δεύτερο είναι η αναγνώριση των «αναγκαίων μακράς διάρκειας ιστορικών τάσεων της καπιταλιστικής ανάπτυξης», αφού ο Μαρξ και ο Ένγκελς δεν περιέγραψαν τον κόσμο, όπως είχε ήδη σχηματιστεί από τον καπιταλισμό στα 1848. Προέβλεψαν με ποιον τρόπο ήταν λογικά προορισμένοι να μετασχηματιστεί από αυτόν.

Αυτό που σε έναν αμερόληπτο αναγνώστη του 1848 θα φαινόταν επαναστατική ρητορική ή λογική προφητεία, σήμερα μπορεί να διαβαστεί ως ένας συνοπτικός χαρακτηρισμός του καπιταλισμού στα τέλη του 20ού αιώνα. Για ποιά άλλο κείμενο του 19ου αιώνα, αναρωτιέται ο Hobsbawm, θα μπορούσε να λεχθεί κάτι παρόμοιο;

Στο τέταρτο μέρος της Εισαγωγής, το οποίο είναι και το εκτενέστερο, ο Hobsbawm επιχειρεί να διερευνήσει την επικαιρότητα του Κομμουνιστικού Μανιφέστου στο τέλος της χιλιετηρίδας, θέτοντας εξαιρετικά ενδιαφέροντα ερωτήματα.

Σήμερα, υποστηρίζει, μπορούμε να καταλάβουμε καλύτερα τον κόσμο που περιγράφει το Μανιφέστο από ό,τι οι γενιές που μεσολάβησαν ανάμεσα σε εμάς και την πρώτη έκδοσή του. Αυτή ακριβώς η ενδιάμεση ιστορική εμπειρία της ανθρωπότητας θέτει και κρίσιμα ερωτήματα στις προβλέψεις του Μανιφέστου. Είναι τώρα προφανές, υποστηρίζεται, ότι η αστική τάξη δεν έχει παραγάγει «πάνω απ' όλα

τους ίδιους τους νεκροθάφτες της» στο πρόσωπο των προλετάρων. Η πτώση της και η «νίκη των προλεταρίων» δεν έχουν αποδειχθεί εξίσου αναπόδραστες.

Αυτό που είναι λαθεμένο, επισημαίνεται, δεν είναι η πρόβλεψη του Μανιφέστου για τον κεντρικό ρόλο των πολιτικών κινημάτων που βασίζονται στην εργατική τάξη αλλά η πρόταση: «Απ' όλες τις τάξεις που στέκονται αντιμέτωπες με την αστική τάξη σήμερα, μόνο το προλεταριάτο είναι πραγματικά επαναστατικό, του οποίου το αναπόφευκτο πεπρωμένο, που πηγάζει από την ίδια την φύση και την ανάπτυξη του καπιταλισμού, είναι να ανατρέψει την αστική τάξη». Ο στόχος του κομμουνισμού, που υιοθετήθηκε πριν ο Μαρξ γίνει «μαρξιστής» δεν πήγαζε από την ανάλυση της φύσης και της ανάπτυξης του καπιταλισμού, αλλά από ένα φιλοσοφικό, ένα εσχολογικό επιχείρημα, σχετικά με τη φύση και το πεπρωμένο. Η θεμελιώδης ιδέα του Μαρξ ότι το προλεταριάτο ήταν μια τάξη που δεν θα μπορούσε να απελευθερώσει τον εαυτό της, χωρίς κατ' αυτόν τον τρόπο να απελευθερώσει την κοινωνία συνολικά, πρωτοεμφανίζεται ως φιλοσοφικό συμπέρασμα μάλλον, παρά ως προϊόν παρατήρησης. Το όραμα του Μαρξ για το προλεταριάτο, του οποίου η ίδια η ουσία προορίζεται να χειραφετήσει την ανθρωπότητα και να καταλύσει την ταξική κοινωνία, ανατρέποντας τον καπιταλισμό, αντιπροσώπευε μια ελπίδα που διαπνέει όλη την ανάλυση για τον καπιταλισμό, αλλά όχι ένα συμπέρασμα το οποίο επιβάλλει κατ' ανάγκη η ανάλυση αυτή.

Είναι εξαιρετικά απίθανο, τονίζεται, η σημερινή «μετακαπιταλιστική κοινωνία» να αντιστοιχεί στα παραδοσιακά μοντέλα σοσιαλισμού, ακόμη πιο απίθανο να αντιστοιχεί στους υπαρκτούς σοσιαλισμούς της σοβιετικής περιόδου. Το ποιες μορφές μπορεί να πάρει και το κατά πόσο θα ενσωματώσει τις ανθρωπιστικές ιδέες του κομμουνισμού του Μαρξ και του Έγκελς θα εξαρτηθεί από την πολιτική πράξη, μέσω της οποίας θα απέλθει η αλλαγή αυτή. Γιατί, όπως υποστηρίζει και το Μανιφέστο, είναι αυτή η πολιτική πράξη που κατέχει κεντρική θέση στη διαμόρφωση της ιστορικής αλλαγής.

Στο τελευταίο μέρος της εισαγωγής, εισάγεται η έννοια της πολιτικής και της δράσης των υποκειμένων ως κριτήρια απαραίτητα όχι μόνο για την ανάλυση του Μανιφέστου, αλλά και για την πραγματοποίηση κάθε ιστορικής αλλαγής. Η εμμονή στην πολιτική ήταν αυτό που ιστορικά διαφοροποίησε τον σοσιαλισμό του Μαρξ από τους αναρχικούς και από τους διαδόχους του σοσιαλισμού, που το Μανιφέστο καταδίκασε ιδιαίτερα έντονα, λόγω της απόρριψης εκ μέρους τους κάθε πολιτικής δράσης. Ακόμη και πριν τον Λένιν, αναφέρεται, η θεωρία του Μαρξ δεν αφορούσε μόνο «αυτό που η ιστορία μας δείχνει ότι θα γίνει» αλλά «αυτό που πρέπει να γίνει». Η σοβιετική εμπειρία του 20ού αιώνα μας έχει ομολογουμένως διδάξει, υποστηρίζεται κλείνοντας, ότι μπορεί να ήταν καλύτερα να μην είχε γίνει, «αυτό που έπρεπε να γίνει» κάτω από ιστορικές συνθήκες που καθιστούσαν κυριολεκτικά απίθανη την επιτυχία.

ΚΩΣΤΑΣ ΜΕΚΚΑΣ

Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν, *Ανάποδα Χρόνια. Συλλογική μνήμη και ιστορία στο Ζιάκα Γρεβενών (1900-1950)*, Αθήνα, Πλέθρον, Λαϊκός Πολιτισμός/Τοπικές Κοινωνίες, 1997, 249 σ.

Στα *Ανάποδα Χρόνια* ξετυλίγεται δυναμικά η ιστορία της εποχής και της συλλογικής μνήμης του χωριού Ζιάκα αλλά και της γύρω περιοχής. Οι αφηγήσεις, έτσι όπως

μπόρεσε να τις ακούσει η συγγραφέας, ξεκινούν από την Τουρκοκρατία, εστιάζονται κυρίως στον Βμφύλιο και φτάνουν μέχρι σήμερα. Η Ρίκη Βαν Μπούσχοτεν συλ-